

رهیافتی انتقادی بر دیدگاه‌های روان‌شناسانه

فروید در دین، تمدن و اسطوره

(چاپ اول)

تدوین و گردآوری: دکتر بهروز اسدی

www.ketab.ir

انتشارات طاق بستان

۱۴۰۰

سرشناسه	: اسدی، بهروز، ۱۳۶۲-
عنوان و نام تدوین و گردآوری	: رهیافتی انتقادی بر دیدگاه‌های روان‌شناسانه فروید در دین، تمدن و اسطوره/مولف بهروز اسدی.
مشخصات نشر	: کرمانشاه: طاق بستان، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ن، ۱۴۰ ص.
شابک	: 978-964-510-550-9 - ۴۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: فروید، زیگموند، ۱۸۵۶ - ۱۹۳۹م. -- نقد و تفسیر
موضوع	: Freud, Sigmund -- Criticism and interpretation
موضوع	: دین Religion تمدن Civilization اسطوره Myth
رده بندی کنگره	: BF۶۱۰۹۴
رده بندی دیویی	: ۱۵۰/۱۹۵۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۰۱۳۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

کرمانشاه- ابتدای خیابان مدرس نیش خیابان فریبرز فخرایی - ساختمان برلیان طبقه دوم

Tel: 08338240288

Gmail: Taghbostan.book98@gmail.com

رهیافتی انتقادی بر دیدگاه‌های روان‌شناسانه فروید در دین، تمدن و اسطوره

تدوین و گردآوری: دکتر بهروز اسدی

ناشر:	انتشارات طاق بستان
صفحه آرا:	سارا سادات جابری
طراح جلد:	جواد خالیک
شمارگان:	۱۰۰۰
نوبت چاپ:	اول ۱۴۰۰
قطع:	وزیری
تعداد صفحه:	۱۴۰
قیمت:	۴۰۰۰ تومان
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۵۱۰-۵۵۰-۹

پیشگفتار ..... ک

مقدمه ..... م

فصل اول: زندگی و شرایط فکری - فرهنگی فروید

- ۱-۱ زندگی‌نامه ۱
- ۱-۱ زندگی جنسی فروید ۴
- ۱-۲-۱ دلبستگی به مادر ۶
- ۲-۲-۱ ارتباط فروید با پدرش ۷
- ۳-۲-۱ قدرت‌گرایی فروید ۷
- ۳-۱ زمینه‌ها و مبانی فکری فروید ۸
- ۱-۳-۱ جو فکری - فلسفی عصر روشنگری ۱۰
- شرایط فرهنگی عصر فروید ۱۱
- منابع ۱۳

فصل دوم: ساختارهای بحث روانکاوی در اندیشه فروید

- ۱-۲ روانکاوی ۱۵
- ۱-۱-۲ پیشگامان روانکاوی ۱۶
- ۲-۱-۲ مبانی روانکاوی ۱۷
- ۲-۲ عقده‌های روانی ۱۷
- ۱-۲-۲ عقده ۱۷
- ۲-۲-۲ اقسام عقده ۱۸
- ۱-۲-۲-۲ عقده ادیپ ۱۹

۲۰	.....عقده الکتر.....
۲۱	.....۳-۲ اهمیت ضمیر ناخودآگاه در اندیشه فروید.....
۲۱	.....۴-۲ ساختار شخصیت.....
۲۱	.....۱-۴-۲ نهاد.....
۲۲	.....۲-۴-۲ من.....
۲۳	.....۳-۴-۲ من برتر.....
۲۳	.....۵-۲ ماهیت انسان.....
۲۶	.....۶-۲ رشد فرآیندهای فکری.....
۲۷	.....۷-۲ اضطراب.....
۲۸	.....۸-۲ مکانیزم‌های دفاعی.....
۲۸	.....۱-۸-۲ مکانیزم دفاعی تصعید.....
۲۹	.....۲-۸-۲ فرافکنی.....
۳۰	.....۹-۲ روانکاوی و تفسیر.....
۳۴	.....۱۰-۲ روانکاوی و مسئله شر.....
۳۴	.....۱۱-۲ اسطوره در گفتمان روانکاوی.....
۳۸	.....منابع.....

فصل سوم: بررسی انتقادی مبانی دیدگاه فروید در روانکاوی

۴۱	.....۱-۳ مبانی دیدگاه فروید در روانکاوی.....
۴۱	.....۱-۱-۳ مبانی علمی دیدگاه فروید.....
۴۲	.....۲-۱-۳ مبانی هستی‌شناسی دیدگاه فروید.....
۴۲	.....۳-۱-۳ مبانی معرفت‌شناختی دیدگاه فروید.....
۴۳	.....۲-۳ بررسی انتقادی روانکاوی.....
۴۳	.....۱-۲-۳ عقده ادیب، فرضیه‌ای غیرقابل اثبات.....
۴۴	.....۲-۲-۳ نظریه جنسیت و نقدهای بر مبانی علمی آن.....
۴۵	.....۳-۲-۳ اشکالات ملاک سلامت و بهنجاری در نظریه فروید.....

۴۵	..... ۴-۲-۳ نقد و بررسی من در رابطه با بهنجاری
۴۶	..... ۵-۲-۳ نقد و بررسی فرامن در رابطه با بهنجاری
۴۷	..... ۶-۲-۳ تاکید بی‌منا بر دوران کودکی
۴۷	..... ۷-۲-۳ اشکالات روش شناختی
۴۹	..... ۸-۲-۳ نقد بر علمی بودن روانکاوی فروید
۵۱	..... ۹-۲-۳ انتقادات روان‌شناسان بر روانکاوی
۵۲	..... ۱-۹-۲-۳ روانکاوی و دیگر مکاتب روان‌شناسی
۵۴	..... منابع

فصل چهارم: بررسی دیدگاه فروید در باب دین و فرهنگ

۵۵	..... مقدمه
۵۷	..... ۱-۴. توتم و تابو (۱۹۱۳)
۵۸	..... ۱-۱-۴ توتم
۵۹	..... ۲-۱-۴ تابو
۶۰	..... ۱-۲-۱-۴ منشاء پیدایش تابو
۶۰	..... ۳-۱-۴ تحلیل روانکاوانه‌ی هانس کوچولو
۶۲	..... ۴-۱-۴ توتمیسم
۶۲	..... ۱-۴-۱-۴ نظریه‌های مبتنی بر اصالت تسمیه در باب منشاء توتمیسم
۶۳	..... ۲-۴-۱-۴ نظریه‌های جامعه‌شناختی در باب منشاء توتمیسم
۶۳	..... ۳-۴-۱-۴ نظریه‌های روان‌شناختی در باب منشاء توتمیسم
۶۶	..... ۵-۱-۴ دو ویژگی خاص توتمیسم
۶۶	..... ۱-۵-۱-۴ منع ازدواج با خویشاوندان نزدیک (ترس از زنای با محارم)
۶۸	..... ۲-۵-۱-۴ مراسم قربانی
۶۹	..... ۶-۱-۴ عواطف دوگانه مهر و کین
۷۰	..... ۷-۱-۴ عبور از توتمیسم به ادیان دیگر
۷۲	..... ۸-۱-۴ دوران‌های فکری حیات بشر از دیدگاه فروید
۷۳	..... ۱-۸-۱-۴ دوره حیات جان‌پنداری (آنیمیسم)

۷۳	۲-۸-۱-۴ همه‌توانی افکار.....
۷۴	۳-۸-۱-۴ خودشیفتگی.....
۷۵	۴-۸-۱-۴ دوره حیات مذهبی.....
۷۵	۵-۸-۱-۴ دوره حیات علمی.....
۷۹	۲-۴ علم و دین از نگاه فروید.....
۸۰	۳-۴ آینده یک پندار (۱۹۲۷).....
۸۲	۱-۳-۴ ترس به‌عنوان خاستگاه دین.....
۸۸	۴-۴ موسی و یکتاپرستی (۱۹۳۹).....
۹۵	۵-۴ روان جمعی.....
۹۸	۶-۴ دین و تمدن و رابطه آن‌ها در اندیشه فروید.....
۱۰۴	منابع.....

فصل پنجم: بررسی و نقد مبانی دیدگاه فروید در باب دین

۱۰۷	۱-۵ مبانی دیدگاه‌های فروید در فرا روان‌شناسی.....
۱۰۷	۱-۱-۵ مبانی علمی و روش‌شناختی فروید در تبیین دین.....
۱۰۷	۲-۱-۵ مبانی معرفت‌شناختی فروید در تبیین دین.....
۱۰۸	۳-۱-۵ مبانی روانکاوانه فروید در تبیین دین.....
۱۱۰	۲-۵ بررسی انتقادی نظرات فروید در باب دین.....
۱۲۲	منابع.....

پیشگفتار

دین به عنوان دغدغه‌ای که بشر از دوران ماقبل تاریخ تاکنون برای معنادار نمودن زندگی خود به آن وابسته بوده است، در مطالعات علوم انسانی از اهمیتی بسیار برخوردار است. دین‌شناسی و پرداختن به خاستگاه دین پیش از دوره رنسانس چندان اهمیت نداشت. از این‌رو یکی از مباحث مهم کلامی‌ای که در آثار پیشینیان کمتر و در کلام جدید و فلسفه دین بیشتر بدان توجه شده است؛ مسئله «منشاء دین» و «انگیزه پیدایش مذاهب» است که امروزه جامعه‌شناسان، روانکاوان، فلاسفه، مورخان و حتی اقتصاددانان به طور وسیع در آن به کاوش پرداخته‌اند. پرسش اصلی در نظرگاه این متفکران این است که چه عامل و انگیزه‌ای، بشر را به سوی مفاهیم خدا، دین و پرستش سوق داده است؟ به عبارتی چه عاملی آدمی را به چنین تفکری واداشته است؟ آیا آن عامل، منطقی و عقلانی است یا روانی و اجتماعی؟ اگر عامل روانی است، آیا آن عامل ناشی از یک تمایل فطری و ذاتی است یا نوعی عکس‌العمل روح در برابر برخی رویدادها در شرایطی خاص است؟ به تعبیر دیگر نیازهایی که بشر را به سوی دین سوق داده و هنوز هم باقی است، کدامند؟ این نیازها از کدام سنخ از نیازهای اجتماعی، روانی، تاریخی، اسطوره‌ای، اقتصادی و... هستند؟

تجربه تلخ مسیحیان از قرون وسطی و دستگاه کلیسایی که پیشرفت‌های علمی را مخالف آموزه‌های دینی خود می‌دانست و همچنین ایجاد فضایی اختناق‌گونه و تشکیل دادگاه‌های تفتیش عقاید، زمینه‌های نفرت را در ذهن و ضمیر مسیحیان ایجاد کرده بود. این مساله در کنار دستیابی بشر به پیشرفت‌های تکنولوژیک سبب شد تا تعارض علم و دین بیشتر مورد توجه اندیشمندان قرار گیرد. از سویی دیگر ظهور اندیشه‌های کانت و دکارت و اصرار بر عقل‌گرایی بشر، این توهّم را در برخی تقویت نمود که اندیشه انسان برای تامین نیازهای خویش کافی است و دین امر موهومی است که انسان‌ها برای پر کردن خلاءهای روحی و روانی خویش بدان پناهنده می‌شوند. بنابراین در دیدگاه اندیشمندانی مانند فروید (رک، فروید، ۱۳۹۷)، دورکیم (رک، دورکیم، ۱۳۸۳) و مارکس (رک، مارکس، ۱۳۸۹) ریشه‌های روانی، جامعه‌شناختی و اجتماعی برای دین وجود دارد. از نظر لودویک فوئرباخ نیز خدایان در حقیقت همچون انسان‌های متعالی هستند که انسان‌ها برایشان مقام علوی قائل شدند. هرچند موهوم‌انگاری دین در مغرب زمین طرفدارانی دارد اما در مشرق زمین از دیدگاه متکلمان و فیلسوفان اسلامی دین واقعیتی ورای ذهن بشر داشته که نه تنها بیان‌کننده اوامر و نواهی الهی است بلکه او را به سوی سعادت‌ی که در پندار نیز نمی‌گنجد، هدایت می‌کند. البته تاکنون نویسندگان بسیاری در حوزه دین و خاستگاه آن، مقالات و کتب متعددی نگاشته‌اند که از زوایای مختلف وهم‌آلود بودن منشاء دین

را بررسی و نقد کرده‌اند اما هنوز این مسأله از زوایای دیگر قابل بررسی است. بنابراین در اینجا محل نزاع اندیشه‌های موافقان و مخالفان دین، واقع‌انگاری یا توهم‌پنداری آن و یا به تعبیری دیگر الهی یا غیرالهی دانستن منشاء آن است.

در تلقی واقع‌انگاری که دیدگاه قائلان به الهیات و حیانی است، دین حقیقت و واقعیتی مستقل از پیروان و انسان‌ها به عنوان فاعل‌های شناسا دارد. اما در تلقی موهوم‌انگاری دین، دین چیزی جز تخیل و توهم ناشی از جهل و ترس و اوهام انسان‌های بیمار نیست. از این‌رو برای چنین دینی نمی‌توان ذاتی مستقل و حقیقتی منفک از اذهان انسان‌ها متصور شد. افرادی چون مارکس، فروید، فوئرباخ، دورکیم و آگوست گنت از طرفداران این دیدگاه هستند. یکی از پیشفرض‌های قائلان به رویکرد تبیینی و موهوم‌پنداری دین مادی‌انگاری هستی است. منظور از مادی، تمامی چیزهایی است که به گونه‌ای به کمک حواس ادراک پذیرند. فروید نیز، از جمله کسانی است که جهان را مادی می‌پندارد و در ورای آن به اموری دیگر اعتقاد ندارد. بی‌تردید، نگاه او به جهان، انسان و خدا، بسیار متفاوت از فرد خداباوری است که جهان مادی و ملموس را مرتبه‌ای از مراتب هستی و پایین‌ترین سطح و ضعیف‌ترین مرتبه آن می‌داند.

واژه مبانی دلالت بر همه آن چیزهایی دارد که شخص را به طرح‌ریزی نظریاتش سوق می‌دهد. با نگاهی گذرا به سادگی متوجه خواهیم شد که نظام نظریات فروید بستگی وثیقی با شرایط تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... عصر او داشته است. در نوشتار پیش‌رو سعی شده تا با استمداد از روش مطالعه گفتمانی (discursive) به مسأله نگاه کنیم. در نگاه گفتمانی - که نگاهی متناسب با تحلیل مبانی است، سعی می‌شود تا تمامی عوامل بسترسازی که یک متفکر را به طرح‌ریزی نظریاتش سوق می‌دهد، مورد توجه قرار گیرد. به نظر این نوع روش مطالعه بسیار غنی است. نباید یک متفکر را جدای از شرایطی که در آن قرار دارد، مورد توجه قرار دهیم. زیرا دغدغه‌های یک متفکر تحت تاثیر شرایط محیطی، روانی، تربیتی و مسائل مهم زمانه‌ی او شکل می‌گیرند. از این‌رو بی‌توجهی به این شرایط سبب می‌شود تا در تحلیل درست نظریات یک متفکر و فهم چرایی توجه او به یک مولفه خاص تا حدی زیادی ناتوان و عاجز بمانیم. هدف از نگارش این کتاب آن است تا در جهت تامین دغدغه‌ی اساسی جامعه دینداران در پاسخگویی منطقی و عقلانی به شبهات وارد بر دین، به یکی از مهمترین تاثیرگذارترین نظریات چند سده‌ی اخیر پرداخته شود. در نوشتار پیش‌رو به شرایط زندگی فردی، صفات بارز شخصیتی، نظام تربیتی و عوامل تاثیرگذار بر شکل‌گیری جهان‌بینی و متدولوژی این متفکر توجه شده است. در ادامه با تبیین و نقادی آن دسته از نظریات روانکاوانه فروید که در فهم دیدگاه او در خصوص منشاء دین و آیین‌های دینی بسیار ضروری است، تلاش شده تا نظام نظریات فراروانشناسانه او معرفی و از منظری عقلی و فلسفی مغالطات و نقاط ضعف دیدگاه او آشکار گردد.